

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОЛІМПІЙСЬКОГО І ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ

Володимир Платонов

Професіоналізація олімпійського спорту

Резюме

Изложены проблемы коммерциализации и профессионализации олимпийского спорта, а также специфические особенности функционирования профессионального направления спорта.

Summary

The problems of commercialization and professionalization of the Olympic sports and specific peculiarities of functioning of professional sports are considered in the article.

Однією з основних тенденцій, що визначає на сучасному етапі розвиток олімпійського спорту, є його професіоналізація. У спорті відбуваються такі самі процеси, які в інших галузях суспільного життя — науці, релігії, правосудді, мистецтві — почалися значно раніше і сьогодні в основному завершилися.

Сучасний спорт вимагає від спортсменів такого рівня самовіддачі, витрат часу, фізичних і психічних навантажень, які стають неможливими без належного матеріального стимулювання і забезпечення різними послугами.

У галузі спорту з'явилась і велика кількість фахівців вузької спеціалізації — тренерів, спортивних лікарів, учених, масажистів та інших, для яких спорт став сферою їх професійної діяльності.

Професіоналізація поступово охопила і власне спортивну діяльність: підготовка кваліфікованих спортсменів та їхня участь у змаганнях фінансуються по різному (стипендії, зарплати, компенсації, виплати за рекламу й участь у стартах, премії тощо), і цей процес бурхливо розвивається [9, 10].

Нині більшість олімпійських видів спорту досить інтенсивно прямує шляхом, яким раніше пройшов професійний спорт. Але якщо в олімпійському спорті сьогодні лише тільки відбувається процес формування професій, то в професійному — перш за все в таких його видах, як автотонки, бейсбол, гольф, футбол, велосипедний спорт, американський футбол, баскетбол, хокей, теніс, бокс та деяких інших — фахове формування в основному давно завершилось.

Незважаючи на те, що на сучасному етапі розвитку олімпійського спорту Міжнародний олімпійський комітет (МОК) прихильно ставиться до процесу комерціалізації та професіоналізації спорту, не вбачаючи в цьому серйозної загрози олімпійському руху, і більше того, часто розглядає цей процес як важливий чинник зміцнення престижу олімпійського руху, розширення його фінансової бази і на цій основі сфер, форм та обсягу діяльності, правомірність професіоналізації олімпійського руху стала однією з найголовніших проблем сучасного спорту вищих досягнень, навколо якої розгорнулися гострі дискусії [1—3, 11, 17].

Слід зазначити, що процес професіоналізації олімпійського спорту — складний і суперечливий. Це перш за все пов'язано з намаганням зберегти основні принципи класичного олімпізму. Ставлення до професіоналізації спорту неоднозначне як серед лідерів міжнародного спортивного руху, так і серед представників національних організацій, учених і навіть спортсменів.

У проблемі професіоналізації спорту каменем спотикання довго було питання допуску професіоналів на Олімпійські ігри. Однак у 1986 році МОК на прохання міжнародних спортивних федерацій (МСФ) дозволив допуск професійних футболістів та хокеїстів, а потім тенісистів і баскетболістів до участі в Олімпійських іграх. Більшість членів Міжнародного олімпійського комітету щодо цього питання одностайні. Їхню позицію досить точно висловив віце-президент МОК канадієць Р. Паунд: "Ми прагнемо, щоб на Олімпійських

іграх змагалися між собою найкращі спортсмени світу. Ми не хочемо, щоб у чемпіонатах світу брали участь спортсмени вищої кваліфікації, ніж учасники Олімпійських ігор. Нам потрібні найкращі — чи вони є професіоналами, чи аматорами”.

Практичне вирішення цього питання міжнародний олімпійський комітет знайшов у наданні міжнародним спортивним федераціям права допуску спортсменів на Олімпійські ігри, що було чітко сформульовано вже понад 20 років тому головою комісії МОК з допуску В. Дауме: “Права допуску зжили себе. У 1981 р. поняття “аматор” було виключено з Олімпійської хартії. На підставі ретельного вивчення фактів, комісія МОК з допуску дійшла висновку, що допуск як на Олімпійські ігри, так і на чемпіонати світу повинен бути санкціонований федераціями”.

Зрозуміло, що від згоди МОК надати міжнародним спортивним федераціям право вирішувати питання допуску професіоналів на Олімпійські ігри до по-справжньому відкритих Олімпійських ігор, у яких будуть брати участь усі найсильніші спортсмени, — велика відстань. Передусім, повна “відкритість” Ігор призвела до безконтрольної залежності олімпійських видів спорту, МОК і національних олімпійських комітетів від бізнесу. Крім того, як показала практика останніх років, не кожний професіонал зможе отримати право участі в Іграх, і далеко не кожний професіонал, який здобув це право, захоче взяти участь в Іграх.

Насамперед, питання визнається позиціями різних міжнародних спортивних федерацій. Наприклад, правила Міжнародної аматорської асоціації боксу (AIBA) проголошують, що жоден боксер, який взяв участь у поєдинках, у яких більше шести раундів, не може бути допущений до змагань, організованих федерацією. Керівництво цієї фе-

дерації не схильне змінювати це правило, вважаючи, що аматорський бокс принципово відрізняється від професійного — як за тривалістю боїв, технікою і тактикою, так і за системою організації, фінансування і ставленням багатьох спортсменів до цього питання.

У баскетболі — навпаки. Міжнародна федерація баскетболу (FIBA) позитивно вирішила питання допуску провідних професіоналів із національної баскетбольної асоціації (NBA) і Континентальної баскетбольної асоціації (СВА) — професійні спілки баскетболістів — до чемпіонатів світу та Олімпійських ігор. Однак ця ухвала була прийнята з побоюванням багатьма спеціалістами в США, які вважають, що в цьому випадку баскетбол буде монополізований професіоналами, що призведе до зниження інтересу до цього виду спорту в американських університетах, оскільки в такому випадку студенти-баскетболісти не матимуть ніяких шансів потрапити до олімпійської збірної команди США. Існує також серйозна небезпека, яка пов'язана з тим, що глядачі, представники засобів масової інформації, комерційних структур можуть втратити інтерес до олімпійського турніру з баскетболу через явну перевагу найсильніших професіоналів над рештою суперників.

Стосовно бейсболу існує обґрунтоване побоювання, що Асоціація професійного бейсболу не погодиться на допуск професіоналів до Ігор, оскільки в цей час у розпалі спортивний сезон у професійному бейсболі. Йдеться, очевидно, лише про участь в Іграх окремих молодих бейсболістів чи спортсменів, які завершують свою спортивну кар'єру. До речі, у бейсболі повторюється ситуація, що є характерною для хокею, коли Міжнародна федерація хокею на льоду (IIHF) відкрила доступ професіоналам на Олімпійські ігри, зробивши тим самим хокей “найвідкритішим” із усіх олімпійських видів спорту. Однак керівництво Національної хокейної ліги (NHL) не відпускає найсильніших гравців-

професіоналів для підготовки до зимових Олімпійських ігор та участі в них. Нерідко виникає проблема відносно участі в Іграх спортсменів, які вже до них були допущені.

Особливо складною є ситуація з цього питання в футболі. Міжнародна федерація футбольних асоціацій (FIFA) наполягає на проведенні олімпійського турніру тільки з участю футболістів віком до 23 років. МОК уже багато років намагається досягти скасування цього рішення як дискримінаційного й вимагає допуску до участі в олімпійських змаганнях з футболу всіх найсильніших спортсменів. Однак FIFA не без підстав вважає, що в такому випадку олімпійські футбольні турніри стануть конкурентами чемпіонату світу, а це неминуче призведе до падіння доходів міжнародної федерації, і тому категорично відмовляється зняти обмеження, обґрунтовуючи це тим, що і в теперішньому варіанті футбольний турнір Ігор Олімпіад приваблює найбільшу кількість глядачів і за касовими зборами посідає перше місце.

У велосипедному спорті відбулись значні реформи. Розформовано Міжнародну федерацію велосипедистів-професіоналів (FICP) й аналогічну Федерацію велосипедистів-аматорів (FIAC). Єдиним органом, який здійснює керівництво велосипедним спортом, залишається Міжнародна спілка велосипедного спорту (UCI). Згідно з цим переглянуто всю систему змагань, світові рекорди стали загальними для професіоналів й аматорів, а в Іграх Олімпіад можуть брати участь усі найкращі велосипедисти [11—13, 15].

Подальший розвиток ситуації з допуском спортсменів-професіоналів на Ігри буде визначатися цілою низкою чинників:

- як відмічалось вище, позицією федерацій. Одні з них — за допуск усіх найсильніший спортсменів до Ігор, інші займають вичікувальну позицію, ухвалюючи обмежені рішення, треті вважають за доцільне зберегти теперішнє становище. У всіх випадках, коли розглядається

проблема участі професіоналів у Олімпійських іграх, представники міжнародних спортивних федерацій розглядають це питання, передусім, з точки зору інтересів своїх організацій. Однак і МОК діє подібним чином. Так, Х.А. Самаранч протягом кількох років категорично наполягав на скасуванні вікових обмежень для футболістів, одночасно заявляючи, що не прагне бачити на Іграх професійних фігуристів, які, на його думку, є слабшими за тих спортсменів, які виступають на Олімпійському турнірі;

- багато залежить і від фірм, з якими професійні спортсмени уклали контракти. Наприклад, фірми, що уклали контракти з усіма провідними тенісистами світу, не завжди зацікавлені у тому, щоб відпускати їх для участі в Олімпійських іграх;

- часто самі спортсмени — особливо з видів спорту, що мають високий відсоток серйозних травм (наприклад, бокс) — сумніваються у доцільності участі в олімпійських змаганнях, які не обіцяють особливих матеріальних винагород і є проблематичними з точки зору підвищення авторитету, оскільки існує велика можливість програшу навіть маловідомому спортсменові. До того ж, напружений Олімпійський турнір може стати причиною серйозної травми, тому боксери-аматори при першій можливості намагаються перейти до професійного спорту.

Однак, незалежно від того, як федерації будуть вирішувати питання допуску професійних спортсменів до Ігор і як будуть ставитися до цього менеджери і спонсори, та й самі спортсмени, епоха зближення професійного й олімпійського спорту настала — Олімпійські ігри вже ніколи не будуть такими, як раніше.

Слід зауважити, що багаторічна боротьба багатьох діячів спортивного руху за збереження класичних ідеалів олімпізму та чистоти олімпійського руху, боротьба проти професіоналізму в спорті протягом останніх десятиліть все більшою мірою мала ідеалістичний характер. І хоча добре зрозуміло, що заохочення

процесу професіоналізації олімпійського спорту призводить до зміни його традиційної суті, вносить у спорт дух діяцтва і наживи, призводить до порушень сталих уявлень про олімпійські принципи, необхідно визнати, що цей процес став реальністю. Подальші перспективи розвитку спорту будуть усе міцніше пов'язані з професіоналізмом, і збереження принципів олімпійського спорту стане можливим за умов реальної оцінки стану справ й оперативного реагування на конкретні ситуації, враховуючи інтереси олімпійського руху. Прагнення зберегти уявлення про "чисте" аматорство, що не відповідає реальності, здатне лише загальмувати розвиток спорту в країнах, де буде проводитись така політика. Слід також підкреслити, що збереження принципу аматорства не тільки не змогло перешкодити посиленню тенденції професіоналізації спорту, але й спрямувало цей процес у русло лжеаматорства і махіаторства (нелегальні виплати, фіктивні посади тощо). У результаті цього розмірковування про аматорство у спорті стало сприйматися як фарс.

Інтенсивний процес професіоналізації та комерціалізації багатьох олімпійських видів спорту зумовлюється трьома основними чинниками. По-перше, політикою Міжнародного олімпійського комітету, який серед інших напрямів комерціалізації олімпійського спорту не оминув увагою і питання фінансової підтримки спортсменів високого класу, виділяючи для цього велику кількість стипендій і заохочуючи фінансову підтримку найсильніших спортсменів з інших джерел — державного бюджету, спонсорів та федерацій. По-друге, — і це стимулювалося політикою МОК — у різних країнах розпочалось інтенсивне формування професії "спортсмен", що знайшло своє відображення в національному законодавстві, а також у діяльності владних структур. У різних країнах почали формуватися штатні команди з олімпійських видів спорту, призначатися персональні сти-

пендії спортсменам найвищого класу, персональні пенсії та стипендії для колишніх видатних спортсменів тощо. По-третє, процес професіоналізації та комерціалізації охопив багато олімпійських видів спорту, особливо ті, у яких в результаті активної діяльності МСФ, інтересу представників засобів масової інформації (в першу чергу телебачення) і спонсорів створились ефективні системи фінансування. Успішно й інтенсивно цю діяльність проводить Міжнародна аматорська легкоатлетична федерація (IAAF), яка протягом останніх 15 років зуміла перетворити свій вид практично у професійний на підставі стандартів, які, наприклад, діють у тенісі та гольфі. Таким самим шляхом іде розвиток багатьох інших олімпійських видів спорту — важкої атлетики, плавання, лижного спорту, гірськолижного тощо.

Не можна не помічати і того, що комерціалізація і професіоналізація олімпійських видів спорту найважливішою складовою частиною передбачає не тільки підвищення значення і комерційної привабливості головних змагань (чемпіонатів світу, Європи тощо), але й постійне розширення мережі комерційних змагань, що проводяться як міжнародними, так і національними федераціями. Протягом останніх 10—15 років спортивний календар у багатьох олімпійських видах спорту розширився у декілька разів за рахунок великої кількості змагань, що приваблюють учасників призовим фондом. Наприклад, щорічний спортивний календар у легкій атлетіці перевищив 400 змагань, а доходи багатьох спортсменів становлять сотні тисяч доларів. Цілком природно, що це суттєво змінює акценти в інтересах спортсменів у бік спортивного календаря федерацій і зменшує привабливість підготовки до Олімпійських ігор. У результаті серйозно ускладнюється процес планомірної олімпійської підго-

товки, що призводить до зниження спортивних результатів, кількості рекордів безпосередньо на Олімпійських іграх [10—13, 15].

Захоплення комерційними змаганнями на шкоду олімпійській підготовці можна підтвердити великою кількістю доказів, що стосуються багатьох видів спорту. Для прикладу наведемо два типових випадки в українському спорті. У 2000 році до Ігор XXVII Олімпіади в Сідней готувалися 10 легкоатлетів найвищої кваліфікації, кожен з яких міг претендувати на медалі, а два—три спортсмени мали реальні шанси завоювати золоті медалі. Однак національна федерація не змогла чи не захотіла організувати планову підготовку до Ігор, а запланувала протягом трьох місяців, які безпосередньо передували Олімпійським іграм, участь у багатьох комерційних стартах. Підсумок виявився закономірним — жоден спортсмен із десяти не зумів піднятися на п'єдестал пошани. У подібній ситуації, однак із ще сумнішим підсумком, опинилась команда українських біатлоністок на XIX зимових Олімпійських іграх 2002 року в Солт-Лейк-Сіті. Команда, у складі якої були дві чемпіонки світу (О. Зубрилова і О. Петрова) і яка реально могла претендувати на медалі як в індивідуальних видах, так і в естафеті, не змогла конкурувати навіть зі спортсменами середнього класу, опинившись у підсумкових списках різних видів змагань на 30—60-х місцях. Причина полягає у глибокій перевтомі, викликаний широкою програмою виснажливих комерційних стартів перед Іграми.

Таким чином, протягом останніх років у деяких видах спорту виявляється досить чітка тенденція до зниження значення олімпійської змагальної програми для спортсменів, що, врешті-решт, не зможе не позначитися на спортивному аспекті і привабливості Олімпійських ігор для

телебачення та спонсорів. Цей негативний для Ігор момент значною мірою компенсується активною зацікавленістю владних структур багатьох країн виступами своїх спортсменів та значними урядовими винагородами за успішне завоювання медалей. Усе ж ми вважаємо, що МОК також на певному етапі змушений буде запровадити великі грошові винагороди за успішний виступ на Олімпійських іграх. Це може стати стимулом для організації ґрунтовної підготовки безпосередньо до Ігор, що, безсумнівно, підвищить якість їхньої суто спортивної складової. Кошти для цього дуже легко передбачити у бюджетах Оргкомітетів Олімпійських ігор, інакше небезпечна для олімпійського спорту тенденція, через яку багато спортсменів прибувають на Ігри виснаженими інтенсивним комерційним календарем, буде поглиблюватися.

Професіоналізація олімпійського спорту виявляється також в інтенсивному розвитку й оперативному внесенні до олімпійської програми тих видів, які викликають великий комерційний інтерес і мають реальні можливості розвитку як комерційні. Водночас щодо тих видів спорту, які не мають великих перспектив відносно комерціалізації та професіоналізації, спостерігається зворотна тенденція — спроби скорочення видів змагань і навіть усунення цих видів із програм Олімпійських ігор. Для підтвердження достатньо прослідкувати за тим, з якою легкістю і широтою представництва опинилися у програмі Олімпійських ігор фристайл і сноуборд — види виключно видовищні, що вимагають дорогого обладнання, і через це дуже привабливі для телебачення, фірм — виробників спортивного інвентарю, спонсорів.

Можна навести протилежний приклад сучасного п'ятиборства, водного поло — видів, які не є привабливими для професіоналізації та комерціалізації, і тому постійно виникає питання про їх виведення з програми Ігор Олімпіад.

Щоб конкретизувати тенденції професіоналізації олімпійського спорту, наведемо основні специфічні особливості професійного спорту, які в олімпійському спорті ще не завжди виявляються досить чітко.

Перша характерна особливість професійного спорту — його орієнтація на розвиток тих видів, які можуть принести великі доходи або, як мінімум, забезпечити покриття власними доходами усіх витрат.

Професійний спорт обмежений відносно невеликою кількістю видів, що викликають особливий інтерес із комерційної точки зору: це, в першу чергу, бейсбол, баскетбол, американський футбол, хокей, футбол (у США його називають сокер), гольф, бокс, автогонки, кінні перегони. Менш популярними є волейбол, деякі види боротьби, боулінг, фігурне катання, більярдний спорт та деякі інші.

Друга характерна особливість професійного спорту виявляється у прагненні його організацій забезпечити створення і підтримання у змаганнях атмосфери жорсткої конкуренції, без якої вид спорту втрачає привабливість для глядачів та інтерес до нього з боку телебачення та спонсорів. Підтримання високої конкуренції здійснюється перш за все шляхом постійного пошуку та залучення до системи професійного спорту молодих обдарованих спортсменів. Наприклад, у спортивних іграх існує добре відпрацьована система припливу спортсменів у вищі ліги з нижчих професійних ліг та зі студентських команд, які стоять нижче за рівнем.

Інтенсивно поповнюється професійний спорт і за рахунок припливу яскравих спортсменів, які досягли в олімпійському спорті високих результатів. Наприклад, такі зірки професійного боксу, як Флойд Паттерсон, Кассіус Клей (Мохаммед Алі), Джо Фрезер, Рей Леонард, Володимир Кличко та інші прийшли у професійний спорт після того, як стали чемпіонами Олімпійських ігор. Після досягнення найвищих результатів в олімпійському

спорті перейшли у професійний спорт і багато відомих спортсменів колишніх СРСР та Німецької Демократичної Республіки — футболісти, баскетболісти, велосипедисти, хокеїсти, причому, багато з них досить швидко досягли вершин і у професійному спорті.

Третя характерна особливість професійного спорту виявляється у великому значенні, що надається формуванню спортивної еліти, яку називають у спортивному бізнесі “манімен”, у кожному з видів професійного спорту — видатних спортсменів, які мають високу популярність у суспільстві. При цьому для популяризації таких спортсменів використовуються не тільки показники їхньої майстерності, але й спосіб їхнього життя, захоплення й уподобання, доходи тощо.

Четвертою принциповою особливістю професійного спорту є наявність досить ефективної і постійно вдосконалюваної системи соціального захисту спортсменів. Це зумовлено зростанням популярності спорту в сучасному світі, зв'язками з політикою та економікою, які постійно зміцнюються, і як наслідок — зростанням доходів спортсменів-професіоналів. Збільшуються суми призових винагород у найпрестижніших змаганнях у популярних видах спорту.

Інтереси професійних спортсменів ефективно захищають відповідні асоціації спортсменів. Велику роль в охороні інтересів професійних спортсменів відіграють і посередницькі агентства, які від імені спортсменів укладають усі комерційні договори, вкладають зароблені спортсменами гроші в ту чи іншу справу тощо. Незважаючи на те, що менеджери й агенти беруть за послуги досить високий відсоток (до 20 % і більше), їхня діяльність виявляється ефективною. До речі, менеджери професійного спорту, вкладаючи гроші своїх підопічних, значною мірою визначають і подальшу долю спортсменів, і їх швидко адаптацію до нових умов життя після закінчення спортивної кар'єри. Наприклад, видатний у минулому професій-

ний велогонщик Едді Меркс став власником великої фабрики з виробництва сучасних велосипедів, а баскетболіст К. Абдул-Джаббар — засновником і президентом фірми, яка виробляє платівки тощо [19—22].

Слід зазначити, що 20—30 років тому професійні спортсмени були тією частиною найманих службовців, з якою поводитись найбільш несправедливо як стосовно умов праці та соціальних гарантій, так і розподілу доходів. Але у 1980—1990 роках становище професійних спортсменів суттєво змінилось на краще. Цьому сприяли як постійне зростання популярності спорту у зв'язку з величезним інтересом з боку телебачення, так і широкий розвиток спонсорства і маркетингу, а також діяльність асоціацій спортсменів і посередницьких організацій, що зуміли досягти упорядкування стосунків між професійними спортсменами і підприємцями на підставі довгострокових колективних договорів.

Досягнення професійного спорту в соціальному захисті спортсменів визначаються не тільки зростанням їхніх доходів і матеріальними гарантіями на майбутнє у вигляді пенсій. Протягом останніх років у професійному спорті значно покращились умови праці і найму, зросло матеріально-технічне забезпечення процесу підготовки спортсменів і безпеки їх участі у змаганнях. Особливо яскраво це видно в видах спорту, які пов'язані з високим ризиком для здоров'я, наприклад, автогонки і американський футбол.

Таким чином, протягом століття професійний та олімпійський спорт розвивалися самостійно, створюючи кожен свою складну систему змагань, організації та методики підготовки спортсменів, виховуючи видатних спортсменів, які вражають віртуозною майстерністю і гідними подиву досягненнями. Їх зближення — один із найважливіших чинників подальшого прогресу спорту, зростання його авторитету як одного з найбільш яскравих явищ сучасності.

1. Ассоциация профессиональных видов единоборств //www.saroeira.com.ua / РАМА, 2004.

2. Братановский С.Н. Социально-правовые проблемы спортивного профессионализма // Теория и практика физической культуры. — 1990. — № 2. — С. 32—35.

3. Гуськов С.И. О современной концепции любительства и профессионализма в спорте // Теория и практика физической культуры. — 1987. — № 8. — С. 53—55.

4. Гуськов С.И. Организационные и социально-экономические основы развития профессионального спорта в США: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук КГИФК. — К., 1992. — 46 с.

5. Гуськов С.И. О современных тенденциях развития профессионального спорта в США // Теория и практика физической культуры. — 1993. — № 7. — С. 39—41.

6. Гуськов С.И. Государство и спорт. — М., 1996. — 176 с.

7. Киселев Р.М. США: спорт и общество. — М.: Физкультура и спорт, 1978. — С. 68—84.

8. Линець М.М. Формування правових засад професійного спорту в Європі // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Роль фізичної культури у здоровому способі життя»: 24—25 грудня 1999 р. — Львів, 1999. — С. 63—64.

9. Матвеев Л. Профилирующие направления и разделы в социальной практике спорта: их особенности и взаимосвязи // Наука в олимпийском спорте. — 1998. — № 3. — С. 3—8.

10. Матвеев Л. О структуре современного спорта и некоторых тенденциях его развития // Олимпийский спорт и спорт для всех: Тезисы V международного науч. конгресса. — Минск, 2001. — С. 159.

11. Платонов В. Профессионалы у нас есть. А профессиональный спорт? //Олімпійська арена. — 2000. — № 2. — С. 45—49.

12. Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт: Учебник. Т. 1. — К.: Олимпийская литература, 1994. — С. 400—415.

13. Платонов В. Профессионалы у нас есть. А профессиональный спорт? //Олімпійська арена. — 2001. — № 1. — С. 51—53.

14. Пономарев Н.И. Профессиональный спорт как субкультура // Теория и практика физ. культуры. — 1995. — № 8. — С. 56—58.

15. *Профессиональный спорт: Учебник для вузов* / С.И. Гуськов, В.Н. Платонов, М.М. Линец, Б.Н. Юшко. — К.: Олимпийская литература, 2000. — 392 с.

16. *Серебряков А.В., Пономарев Н.И.* Социология спорта США на

службе капитализма. — М.: Физкультура и спорт, 1987. — 224 с.

17. *Фомин Ю.А.* Профессионализация большого спорта и рыночные отношения // Теория и практика физической культуры. — 1991. — № 9. — С. 32—34.

18. *Чуперка И.* Перспективы украинского профессионального бокса // www.uasport.net, 2004.

19. *A Brief History of the XPW World Title / Main Event Feuds (7—31—99 thru 2—26—00)* // www.xpwrestling.com, 2004.

20. *Blackshaw J.* International Sport Sponsorship and the EC // Blackshaw J. S., Hogg G. Sport Marketing Europe. The Legal and Tax Aspects. — Kluwer Law and Taxation Publishers Deventer, Boston, 1993. — P. 393 — 412.

21. *Klattell D., Marcus N.* Sport for Sale: TV, Money and the Fans. — N. Y. Oxford University Press, 1998.

22. *Klein J., Fisher D.* Fist Down and Billion: The Funny Business of Pro football. — N.Y.: William Morrow and Co., 1987.